

تداوم مشاغل غیرمولد در ایران

نوشته: الف فیوضات

پیش‌آغاز شده، بعدها با کالای تجملی همراه می‌گردد. رونق گرفتن تجارت و پیدایش دربان‌نوردان بازرگان با لشکرکشی و راهزنی دریایی توأم است. ^۱ پروفسور تاکاهاشی نخستین حرکت سرمایه‌پولی به ژاپن در قرون ۱۵ و ۱۶ میلادی را از طریق راهزنان دریایی قلمداد می‌کند. در همین قرون بازرگانان اسپانیایی، هلندی و انگلیسی سرمایه‌پولی را بدست می‌آورند (مندل ۱۱۴-۱۰۸).

ورود طلا از طریق پرتغال و اسپانیا از آمریکای مرکزی به اروپا و راهزنی دریایی، تحولات صنعتی و بنیادی را با خود به‌همراه نیاورد، اما ورود محصولات پنبه هند به کارخانه‌های تولیدی نساجی منجستر تحولی عظیم در صنعت نساجی انگلستان و بعد جهان بوجود آورد و انقلاب صنعتی را شکل داد. بدنبال این دگرگونی عظیم جهان صنعتی بسوی تحولات علمی، تکنیکی و صنعتی شگرفی رهنمون شد. اما سرمایه‌ریایی، دلالسی و واسطه‌گری از میان نرفت و شکل‌نویسی در جامعه صنعتی بخود گرفت. ^۲ به تدریج کشورهای عقب‌مانده (جهان سوم) به مراکز این قبیل مناسبات دلالی و واسطه‌گری صنایع و مواد نیم قرن حدود ۱۵ میلیون سرخپوست در مناطقی نظیر هائیتی، کوبا، نیکاراگوئه و ونزوئلا را نابود کرد (مندل ۱۱۴)

مدتهاست در مطبوعات کشور از مشاغل گفتگو می‌شود که با وجود تفاوت در معانی منشا واحدی دارند. وجوه مشترک این قبیل مشاغل سمت‌وسوی قهقرائی آنها و غیرمولد بودنشان است. مشاغل دلالی، واسطه‌گری، سلف‌خری، احتکار جنس، دادوستد قاچاق، رباخواری، نزول‌خواری، صرافی، بورس‌بازی و ایجاد بازار سیاه کالا از جمله حرفه‌های انگلی به‌شمار می‌آیند. گستردگی این قبیل مشاغل در جامعه تبیین‌کننده یک اقتصاد بیمار است.

شالوده‌این قبیل مشاغل از نقطه نظر تاریخی، پس‌از پیدایش اضافه‌محصول کشاورزی تبادل کالا و گسترش مبادله شکل می‌گیرد. یکی از صور مبادله به‌شکل ربائی است که از قدیم‌الایام از طریق مقروض شدن بزرگان و اشراف و ورشکستگی دهقانان و پیشه‌وران خرد رایج می‌شود. رباخواری در طی قرون وسطی بوسیله کلیسای کاتولیک محکوم می‌گردد، اما این سرمایه (ربائی) مناسبات خود را با خرید و فروش زمین حفظ و تثبیت می‌کند (مندل ۱۰۷-۱۰۵).

تجارت‌بریشم و ادویه از شرق که از زمانهای ۱ - بنابر تخمین، راهزنان در دوران حکومت الیزابت حدود ۱۲ میلیون لیره استرلینگ به انگلستان وارد کردند. به‌علاوه براساس نوشته کازاس، اسپانیا در فاصله

۳ - به‌عنوان مثال در دوران حکومت

ساخته شده کشورهای صنعتی سوق داده شدند . بررسی سیر سرمایه ربایی و انگلی در طول تاریخ ایران به علت کمبود کارهای تحقیقی کار ساده‌ای نیست و این مقاله نیز در نظر ندارد به آن به پردازد . اما آنچه مسلم است بازرگانی و تجارت در دوران باستان بوسیله فینیقی‌ها و بابلی‌ها و سایرین در دریای جنوب رواج داشته و یادگارهای پس از آنها در دوران اسلامی ، بنا در سیراف ، دیلم و هرمز است که به عنوان مراکز بازرگانی ایران با دنیای خارج نام برده شده است . از این بنادر فلزات معدنی : مس ، سرب ، آهن ، فیروزه و کالاهایی نظیر عاج ، صندل ، آبنوس (کیهان ۲۳/۲ و ۶۳/۴/۲) و آبسگینه و گلاب صادر می شده است .

با ورود پرتغالی‌ها در قرن ۱۶ میلادی به هرمز و پس از آن انگلیسی‌ها به بندر حاسک در قرن ۱۸ (به عنوان نظارت بر کمپانی هند شرقی) ، ثبات بازرگانی در دریای جنوب بهم می خورد . بازرگانی تولیدات داخلی که امکان داشت روزی به بازرگانی تولیدات صنعتی تبدیل شود و با استفاده از منابع غنی زیرزمینی و تبدیل و دگرگونی آنها تحولی عظیم در ساخت اقتصاد کشور بوجود آورد ، با نفوذ کشورهای بیگانه بتدریج جایش را به دلالتی و واسطه‌گری کالاهای ساخت بیگانه

می دهد و دوران انحطاط آغاز می شود . در چنان دوران پرتحوالی کشور ما بوسیله حکام و سلاطینی عقب مانده اداره می شود که معنا و مفهوم علوم ، اکتشافات و تحولات صنعتی را درک نمی کنند . علوم زیستی و آزمایشگاهی ^۲ که از عناصر مهم تحولند ، نادیده انگاشته می شوند . بدین ترتیب روند علم و صنعت در ایران سیر نزولی طی می کند و صنایع پیشرفته نساجی و البسه ما دچار بحران و رکود می شوند .

پیشروی کشورهای صنعتی و عقب ماندگی کشور ، شرایط نامطلوبی را به مردم این سرزمین تحمیل می کند . زمینه کارهای تولیدی روبه کاهش می گذارد و داد و ستد غیر مولد و واسطه‌گری رواج پیدا می کند . این مسیر نامطلوب با پیدایش نفت در ایران و خلیج فارس بیش از پیش گسترده تر می گردد . درست است که صنعت نفت بخشی از نیروی انسانی جنوب ایران (نظیر هرمزگان و خوزستان) را بخود جذب می کند . اما کشف منابع نفتی در خلیج فارس و امارات عربی با وجود جذب تعداد محدودی نیروی کار ، این مناطق (هرمزگان) را در زمره مراکز داد و ستد کالاهای لوکس و دلالتی کالاهای ساخته شده کشورهای صنعتی درمی آورد . مناطق جنوبی کشور ، که هم مرز امارات عربی است با شیوه‌های زیستی

۱ - قرون ۱۷ تا ۱۹ میلادی

۲ - در پی این علوم شیمی معدن و آب شناسی رایج می گردد . ایجاد مدارس حرفه‌ای و تخصصی بجای آموزش استاد - شاگردی سابق باب می شود . دانشمندان به کشفیات جدیدی دسترسی پیدا می کنند و روند علم و صنعت را به پیش می برند و جامعه را مهیای تحولات بزرگی می سازند .

تاجر در انگلیس ، این اولین کشور صنعتی جهان به شکل کانون مناسبات دلالتی مستغلات و مشاغل غیر مولد تغییر جهت می دهد و باعث تخریب سرمایه‌داری صنعتی و کارگر صنعتی می شود . این تخریب مدرنیزاسیون صنعتی پس از جنگ را در انگلستان متوقف می سازد (محله ن . ل . ریو شماره ۱۵۸ ، اوت ۱۹۸۶) ، و توزیع ثروت را به نفع سرمایه‌داران عمده در آن کشور تغییر میدهد .

که داشت (کشاورزی - ماهیگیری و لنج‌داری) به سرعت دستخوش اختلال می‌گردد (اقتداری). پدیده قاچاق آنچنان شایع می‌شود که نه تنها لنج‌داران، بلکه ماهیگیران و کشاورزان حیات روزانه خویش را در این نوع دادوستد می‌بینند (کیهان ۲۷ و ۲۶/۶/۶۴). ارتباط با دریا که روزگاری مرکز نقل و انتقال فرهنگی و دادوستد مهم بازرگانی با کشورهای عالم بود امروزه به مرکز دادوستد کالاها، لوکس، انگلی و پخش و توزیع مواد مخدر تبدیل شده و حتی شبکه‌ای از این قبیل دادوستد ناسالم از مرز جنوب و غرب به شرق کشور کشیده و لطمه جبران‌ناپذیری به اقتصاد ایران وارد می‌کند و رشد نیروهای تولیدی (صنعتی - کشاورزی) را به‌انزوا می‌کشد.

جریان قاچاق و واسطه‌گری نه تنها از نظر اقتصادی کشور را در مسیری بحرانی قرار می‌دهد، بلکه از نظر اجتماعی به نیروی فعال جامعه لطمات شدیدی وارد می‌کند. گروههای فعال و با انرژی جامعه را به دادوستد غیر مولد و سودآوری سریع سوق می‌دهد. بدین ترتیب کشاورزی و صنعت کشور دچار بحران می‌شوند و گروههایی در جامعه رشد می‌کنند که نه از نظر تکنیکی و علمی پربارند و نه از نظر تجربی، بهره‌وری دارند. رشد چنین افشاری در جامعه هر چه بیشتر فزونی می‌گیرد، مانعی بر دست‌آوردهای علمی، تحقیقی و تولیدی کشور می‌شود و گروههایی از جامعه را به ثروت بادآورده و منت می‌رساند که تنها به جامعه مصرفی و انگلی خو گرفته‌اند. خطر عمده‌این افشار نه تنها مضر بحال رشد و توسعه

اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور است بلکه وسیله و ابزاری است که کشورهای صنعتی از آنها به عنوان وسیله و پایگاهی در بخش‌های اقتصادی، سیاسی کشور برای رواج تسلط و فروش کالاها، خویش استفاده می‌کنند. وجود چنین گروههایی در مراکز قدرت مالی، اقتصاد کلی کشور و تطورات اجتماعی را دچار وقفه و ناامنی و هرج و مرج نموده‌اند. برنامه‌ریزی برای تثبیت اقتصادی روبه‌رشد و در جهت عدالت اجتماعی را ناممکن می‌سازند. در چنین شرایطی ممکن است یک کشور تنها به حل مشکل روزمره سرگرم شود و دورنمای آینده که مستلزم برنامه‌ریزی و یکارگیری علم و تکنیک و تجربه و نیروی ورزیده انسانی و تثبیت یک روند متعالی است امکان واقعی بخود نگردد تا آنجا که به این تحلیل مربوط می‌شود، تلاش برای از بین بردن احتکار، بازار سیاه و مشاغل پردرآمد انگلی نیازمند یک تحول عمیق در شیوه تفکر سیاسی - اقتصادی و تعیین یک افق رشد درون‌زای کشاورزی - صنعتی است که دست اندرکاران سیاست اجتماعی می‌بایست با بردباری از کلیه نیروهای اصیل اجتماعی استفاده بعمل آورند و به توان بالقوه نیروهای فعال جامعه بهای کافی داده شود. تا زمانی که یک فرد یا گروه کوچک از طریق دادوستد، قاچاق و مبادله با ارز خارجی (دلارپوند) می‌تواند ثروت عظیمی را کسب کند، تا زمانی که با واسطه‌گری و احتکار کالاها، ضروری مردم مانند برنج، چای و داروهای اساسی امکان به‌تجمع ثروت میلیونی برای گروهی می‌دهد، تا زمانی که با ایجاد بازار سیاه در

۱ - معامله ارز تجارت پرسودی است که به قیمت ثابتی دارد و نه ضابطه مشخصی، بلکه همه چیز به‌زبان کاسبکارانه دلال بستگی

دارد. معاملات ارز غیر از بخشی که جنبه قاچاق و غیر قانونی دارد، بخش عمده آن با استفاده از اختیارات قانونی صورت می‌گیرد (کیهان ۱۱/۱۰/۶۵).

یافته است^{۱۱}؛ بنابراین اعتقاد کارشناسان اقتصادی هرچه میزان سرمایه، بدون تکیه بر تولید در جامعه گردش کند و در مشاغل انگلی به کار نیافتد، ضمن افزایش قیمت‌ها، تعداد مشاغل غیر مفید در جامعه را فزونی می‌بخشد (کیهان ۱۱۹۱۰/۶/۶۳) و در نتیجه مشکلات و بحران‌های ناشی از نقدینگی و سرمایه‌های سرگردان را (که به سمت خدمات در حرکتند) به جامعه تحمیل می‌نمایند.

چنین شرایطی سبب می‌شود که در هر زمینه از نیازمندی‌های اجتماعی دلالت و ویژه‌موجری شروع به رشد کنند و هاله‌ای از واسطه‌گران کوچک را بدور خود جمع کنند. بطور مثال در فصل برداشت محصول برنج واسطه‌های ویژه این محصول با استفاده از تجارب سنتی خود تعیین کننده نرخ برنج در بازارند و با اینکه کلیه زحمات کار و تلاش (کشت، داشت و برداشت)، بردوش تولیدکننده است سود اساسی نصیب سلف خران می‌شود؛^{۱۲} همین مسیر بازار سیاه در مورد نوشت افزار و روپوش در آغاز سال تحصیلی مدارس صادق است و دلالت عمده این کار قیمت‌ها را تا حدودده برابر افزایش می‌دهند. (کیهان ۲۵ تا ۲۷/۶/۶۵). عمده فروشان قالی، قیمت فرش را خود در دست دارند و مانند کالاهای دیگر عرضه و تقاضا را خود شکل می‌دهند. به عنوان مثال در همدان یک فرش که از دست تولیدکنندگان به ده هزار تومان بفروش می‌رسد، در بازار آزاد بوسیله عمده فروش

زمینه ابزار و ادوات اتومبیل (زمانی خرید و فروش امتیاز اتومبیل دانشجویی) و با احتکار و گردآوری ابزارهای یدکی در انبارهای بزرگ، ثروت میلیونی را در اختیار گروهی می‌گذارد، افراد جامعه کمتر گرایش عملی دارند که به رشد اصل و طبعی در کار که مستلزم شیفتگی و سخت‌کوشی، خلاقیت و پیگیری در کار است بپردازند و سلولهای مغز و تفکر خویش را در جهت کار مفید و خلاق بکارندازند. سودآوری بی‌حساب در کار واسطه‌گری، تربیت در سخت‌کوشی و بالا بردن رشد و شعور فرهنگی از طریق کار مفید و مولد را به انزوای می‌کشاند. دلالتی بی‌رویه نه تنها زمینه اشتغال مفید را از بین می‌برد، بلکه برنامه‌ریزی‌های اشتغال‌زا را با شکست مواجه می‌نماید. بنابر آمار موجود قدرت تولیدی بخش‌های سه‌گانه (کشاورزی، صنعت و خدمات) در تولید ناخالص ملی به سودبخشی خدمات‌گرایش دارد قدرت تولیدی بخش کشاورزی در سال ۶۳ در حدود ۱۵٪، در بخش‌های صنعت و معدن حدود ۲۹٪ و در خدمات حدود ۵۸٪ را نشان می‌دهد (کیهان ۸۹/۱۰/۶۵). چنین روندی از رشد، بخش خصوصی را وامی‌دارد بدون در نظر گرفتن زیان و ضرر اقتصاد کشور به بخش سودآور خدمات روی آورد. در مجموع، افزایش واحدهای صنعتی کوچک در تهران از چنین رشد ناموزونی در مشاغل پرده برمی‌دارد؛ براساس آمار موجود در فاصله ده‌ساله ۵۵ تا ۶۵ واحدهای صنعتی از ۲۰۰ هزار به حدود دو میلیون واحد افزایش

- ۱ - بازدهی سریع سرمایه، پر بازده بودن آن، فقدان نیاز به تخصص کافی و شروع با کمی سرمایه باعث این افزایش چشمگیر واحدهای تجاری و صنعتی شده است.
- ۲ - به عنوان مثال شالیکاری در سال ۶۴ برنج را کیلویی ۳۰ تومان به فروش رسانید

و بستگذار عمده برنج را کیلویی ۶۰ تا ۸۰ تومان مورد دادوستد قرار داد و سودی معادل ۲۰ تا ۳۰ تومان نصیب دلالتان برنج نمود که بنابر تخمین سود خالص آنها به ۱۵ میلیارد تومان رسید. (کیهان ۸ تا ۱۳/۵/۶۵)

و مقررات لازم مسدود شود .

چهارم - مشاغل تولیدی از قبیل کشاورزی صنعت و خدمات مربوط به این دو بخش تشویق گردد و زمینه سودآوری مشاغل تولیدی را از طریق مساعدت جدی به تولیدکنندگان افزایش داد . چنین روندی در ژاپن پس از انقلاب می‌جی (۱۸۶۸) باب شد و باتکیه بر مسدود کردن راههای پرسود واسطه‌گری و تشویق به رشد و توسعه صنعتی کردن کشور و تشویق به استفاده از تولیدات داخلی این کشور تا به امروز موفق بوده است .

پنجم - بالا بردن آگاهی حرفه‌ای و تکنیکی مردم از طریق آموزش دوره‌های کوتاه مدت در امر استفاده از منابع موجود کشور می‌تواند به عنوان سرمایه‌گذاری فرهنگی مورد استفاده قرار گیرد .

ششم - لزوم ایجاد و گسترش مراکز تحقیقاتی و مطالعاتی در جنب واحدهای صنعتی و قطبهای کشاورزی از اهمیت شایانی برخوردار است . چنین روشی می‌تواند شناخت و دستیابی به کارهای اشتغالزای ممکن سازد .

هفتم - کارهای دستی و صنایع خرد داخلی در روستاها در جنب کشاورزی مورد تشویق قرار گیرد و بر تولیدات مشابه خارجی تعرفه گمرکی بالایی بسته شود و مانع جدی ورود آنها به کشور شوند .

هشتم - فراهم آوردن زمینه‌ی مشاغل گوناگون متناسب با اقلیم و منطقه جغرافیایی می‌بایست مورد بررسی و توجه قرار گیرند و از این طریق نیروهای جدیدی را وارد بازار

حراجی را با قیمت بالا می‌خرند و مشتریان ناوارد را با این کار از میدان بدر می‌کنند و قیمت‌های مزایده بندی را خود در دست گرفته و تعیین می‌کنند . (کیهان ۶۴/۸/۷)

یا دلال بملغ ۴۰ تا ۵۰ هزار تومان فروخته میشود (کیهان ۸۹/۸/۱۰/۶۵) . بازار مزایده اجناس که از طریق دولت اعلام می‌شود خود دلالتان ویژه‌ای (۲۵ تا ۲۵ نفر) دارد ، که مسلط بر این نوع بازارند و (۱) به آسانی با شرکدهای خاصی مشتریهای عادی را دچار سردرگمی کرده و یا از میدان بدر می‌کنند (کیهان ۶۴/۸/۷) .

بنابراین تخصص در واسطه‌گری و دامنه سودآوری کلان در نتیجه دست بدست شدن کالا چنان است که ۷۰ میلیون تومان جریمه گرانفروشی ، عمده‌فروشی را برآشفته نساخته است (کیهان ۶۴/۸/۷) . در چنین اوضاع و احوالی بنظر می‌رسد که راه مبارزه اصولی با بازار سیاه کالا ، احتکار و واسطه‌گری و عوامل غیر مولد جامعه عبارتست از :

یکم - مبارزه با عوامل انگلی و ناسالم اجتماعی و استفاده آموزشی از طریق مدارس ، ابزار دست‌جمعی و نهادهای تربیتی از طفولیت ناممکن است .

دوم - این تحول می‌بایست ارزشهای گردآوری ثروت از طریق احتکار و واسطه‌گری و کم‌کاری را بطور جدی بزیر سوال برده و با ارائه بینش و ارزش جدیدی مبتنی بر سخت‌کوشی ، پرکاری ، علاقمندی به حرفه و شغل و احترام به تخصص و استادی در کار را به عنوان یک امر فرهنگی در فرد پرورش داده و جز برنامه آموزشی - تربیتی درآورد .

سوم - راههای ایجاد مشاغل کاذب و پرت درآمد انگلی ، می‌بایست با استفاده از قوانین

۱- دلالتان مزایده‌افزادی را در شهرهای بزرگ نظیر تهران دارند که ضمن صرف جای در قهوه‌خانه‌ها آگهی‌های روزنامه را از آن جدا می‌کنند شگرد دلالتان در کار مزایده این است که به عنوان مثال اولین اتومبیل

اقتصادی مداخله کند در انجام فعالیتهای
 بنگاه از حق رای برخوردار نیست. برای
 اساس موسسه فقط با در اختیار گرفتن حداقل
 سهام یک بنگاه اقدام به سرمایه‌گذاری
 می‌کند.

سرمایه موسسه در بدو تاسیس ۱۰۰
 میلیون دلار تعیین شده بود که در سال
 ۱۹۶۳ به ۱۱۰ میلیون دلار افزایش داده
 شد. موسسه در سال ۱۹۷۶ تصمیم گرفت که
 سرمایه خود را به ۶۵۰ میلیون دلار افزایش
 دهد. موسسه از سال ۱۹۶۵ به بعد می‌تواند
 اعتباری به میزان چندین برابر سرمایه خود
 از بانک جهانی به دست آورد. یکی دیگر از
 منابع مالی موسسه فروش کالاهای سرمایه‌ای
 است که از طریق سرمایه‌گذارهای خود
 اکتساب می‌کند.

موسسه مالی بین‌المللی در تاریخ ۲۵
 ماه مه ۱۹۵۵ به‌عنوان شعبه بانک بین‌المللی
 تاسیس گردید. یکی از وظایف مهم موسسه
 مذکور بسط و گسترش فعالیت‌های اقتصادی
 در بخش خصوصی کشورهای در حال توسعه
 است. موسسه یاد شده برای پیشبرد این
 منظور به موسسات بخش خصوصی کشورهای
 در حال توسعه بدون گرفتن ضمانت ازدولتها
 برای بازپرداخت وام، جهت مدرنیزه کردن
 بسط و گسترش فعالیت‌های صنعتی و افزایش
 بازدهی فعالیت‌های مذکور، وام اعطاء
 می‌نماید. این موسسه اغلب اقدام به سرمایه-
 گذاری در بنگاههای اقتصادی بخش خصوصی
 می‌کند و از سود ناشی از سرمایه‌گذاریهای
 مذکور کسب درآمد می‌نماید. برای اینکه
 موسسه نتواند در امور داخلی بنگاههای

بقیه از صفحه ۵۹

سرزمین ایران: زیر نظر محمد علی ندوشن،
 شرکت سهامی کتابهای جیبی تهران، ۱۳۴۵،
 ۲- ستوده، حسینی، تاریخ آل مظفر،
 انتشارات دانشگاه تهران، جلد دوم.

۳- ماندل، ا. علم اقتصاد مترجم وزیری
 شرکت سهامی انتشارات خوارزمی تهران ۱۳۵۹
 ۴- مقاله "پیدایش و زوال کارگاههای
 پیشه‌وری" مجله حسابدار شماره‌های
 ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۹.

۵- مقاله "نگاهی به رشد صنعتی ژاپن"
 مجله حسابدار شماره ۲۲
 ۶- تحقیق تاریخی منتشرشده "آموزش
 استاد - شاگردی در تاریخ ایران" از همین
 نویسنده.

۷- روزنامه‌های کیهان از سالهای ۵۰ تا
 ۱۳۶۵

کار کرده و بویژگی هر منطقه و توان بالقوه
 آن آگاهی کامل حاصل نموده و روی آن کار
 مداوم صورت پذیرد. ایجاد اشتغال مفید و
 استمرار در این روند با محترم شمردن ارزش
 کار و برشمردن دلائل ضعف دلالتی و
 واسطه‌گری و انگلی بودن این مشاغل می‌تواند
 در امر تحول جامعه مفید واقع گردد.

مجموعه این اقدامات مستلزم دورنگری
 و تحول عمیقی است که به تربیت افراد
 و گروههای با بصیرت و ثابت قدم و شیفته به
 فرهنگ کار مولد امکان عمل پیدا کند و تحولی
 جدی در زمینه انزوای مشاغل انگلی در جامعه را
 بوجود آورد.

منابع:

۱- اقتداری، احمد، خلیج فارس کتاب
 جوانان، برای آشنایی با فرهنگ و تمدن